

تحلیلی بر برنامه‌های مدیریت جدید بخش آب

دکتر مسعود تابش

استاد دانشگاه تهران و رئیس هیئت مدیره انجمن آب و فاضلاب ایران

با روی کار آمدن دولت جدید، مدیریت جدیدی نیز در حوزه آب شروع به کار کرد و پس از کسب رای اعتماد از مجلس شورای اسلامی، وزیر محترم نیرو نیز کار خود را براساس برنامه پیشنهادی آغاز نمود. انجمن آب و فاضلاب ایران بنابر وظیفه ذاتی خود با مشارکت در نقد و بررسی برنامه پیشنهادی وزیر محترم که طی ۵ ساعت در تاریخ ۱۴۰۰/۵/۲۹ در کلاب هاوس برگزار شد در کنار دیگر اندیشمندان و متخصصان حوزه آب دیدگاه‌های خود را در این زمینه ارائه نمود. امیدواریم نتایج این بحث‌های کارشناسی بتواند به متصدبان جدید حوزه آب کمک کند تا برنامه‌ها و اقدامات آتی خود را مستند به مبانی علمی نموده و با بهره‌گیری از نظرات خبرگان بتوانند به موفقیت بیشتری دست یابند.

به‌طور کلی با نگاه به برنامه‌های اعلام شده می‌توان آن‌ها را به سه بخش تقسیم کرد. بخش اول آن دسته است که با برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و اقدام صحیح در داخل حوزه وزارت نیرو امکان‌پذیر است. بخش دوم نیاز به زمینه‌سازی و هماهنگی میان‌بخشی با دستگاه‌های دیگر از جمله وزارت جهاد کشاورزی، وزارت راه و شهرسازی، وزارت صمت، وزارت کشور، سازمان محیط‌زیست، شهرداری‌ها و مهم‌تر از همه مردم دارد. اما بخش سوم آن دسته از اقداماتی است که اجرا و موفقیت در آن‌ها نیاز به ایجاد تغییرات و تصمیم‌گیری‌های اساسی در مملکت در عالی‌ترین سطوح تصمیم‌گیری دارد.

به‌نظر می‌رسد در مرحله اول صرفاً می‌توان امید داشت که برنامه‌ریزی‌ها و تصمیمات مربوط به دسته اول که قابلیت اعمال در زیرمجموعه‌های وزارت نیرو از جمله شرکت‌های آب منطقه‌ای و آب و فاضلاب را دارد امکان‌پذیر و قرین موفقیت باشد از جمله افزایش کیفیت منابع انسانی و کادر مدیریتی و برنامه‌ریزی علمی برای پیشبرد امور.

در موارد مرتبط با دسته دوم متأسفانه تناقضاتی دیده می‌شود از جمله تناقض کمبود و بحران شدید آب در کشور و سیاست

خودکفایی همه‌جانبه در محصولات کشاورزی و تامین امنیت غذایی و همچنین اقدام به ساخت ۴ میلیون مسکن جدید بدون این‌که تکلیف مطالعات زیربنایی و تامین زیرساخت‌های لازم از جمله آب و فاضلاب مشخص شده باشد. بنابراین وزارت نیرو باید این شجاعت را داشته باشد که وجود کمبود و محدودیت دائمی آب در اقلیم خشک و نیمه خشک ایران را به دیگر دستگاه‌ها بقبولاند و از تصمیم‌گیری‌ها و اقداماتی که در نهایت صرفاً بحران آب را تشدید کرده و از نظر مادی و معنوی آسایش و رفاه مردم را در درازمدت خدشه‌دار می‌کند، با ایجاد یک وفاق ملی در سطوح تصمیم‌گیری ممانعت به‌عمل آورد.

از نظر علمی اثبات شده است که آب تجدیدپذیر موجود در ایران که میزان سرانه هرساله آن با توجه به پدیده گرمایش جهانی و همچنین افزایش جمعیت روزبه‌روز کمتر می‌شود، به‌ما اجازه نمی‌دهد همانند نیم‌قرن گذشته بدون در نظر گرفتن آمایش سرزمین آب‌محور به افزایش عرضه و تقاضا مبادرت کنیم. ایده‌هایی از جمله انتقال آب بین‌حوضه‌ای (این‌بار با انتقال آب شیرین‌شده دریاها به فلات مرکزی) و یا سرمایه‌گذاری روی استفاده از آب‌های ژرف یک راه‌کار دائمی نبوده و نه تنها از نظر کمی درد زیادی را از کشور درمان نمی‌کند، بلکه تبعات بسیار زیاد اقتصادی و محیط‌زیستی نیز دربر دارد. لذا لازم است مدیریت جدید بخش آب با عنایت به نظرات علمی کارشناسان دلسوز در دام سرمایه‌سالاران پروژه‌محور در بخش آب نیفتد.

اندیشمندان حوزه آب اذعان می‌نمایند که دوران اقدامات پرهزینه سازه‌ای به‌سر آمده است و برای مدیریت بحران آب باید اقدامات نرم‌افزاری و غیرسازه‌ای محور تصمیم‌گیری‌ها باشد. اما نکته کلیدی برای موفقیت در این بخش مشارکت دادن مردم در تصمیم‌گیری‌ها و اجرای برنامه‌ها است که بدون وجود سرمایه اجتماعی و ایجاد اعتماد بین ملت و حاکمیت امکان موفقیت این نوع برنامه‌ها بسیار کم است. در این رابطه فقط وزارت نیرو نقش ندارد، بلکه کلیه قوا و مسئولین مملکتی با تصمیمات و عملکرد خود در افزایش یا کاهش اعتماد عمومی موثرند. متأسفانه علمای علوم اجتماعی و جامعه‌شناسی در شرایط فعلی میزان سرمایه اجتماعی و اعتماد مردم را پایین می‌دانند و همین مسئله مستقیماً در موفقیت برنامه‌ها و اقدامات وزارت نیرو در حوزه آب نیز تاثیر می‌گذارد.

اما دسته سوم اقدامات، مواردی هستند که برای نگهداری و بهره‌برداری زیرساخت‌های موجود در حوزه آب و همچنین انجام طرح‌های توسعه، به مبالغ کلانی از منابع مالی (ارزی و ریالی) نیاز است که با توجه به زیان‌ده بودن شرکت‌های خدماتی مانند شرکت‌های آب و فاضلاب به‌دلایل مختلف از جمله قیمت‌گذاری

منطقه و شاید در جهان شناخته می‌شود. لذا دقت و توجه جدی و بدون فوت وقت به این موضوع و تعیین راهبردها و ارائه راه کارهای مبتنی بر دانش برای برخورد با این ابرچالش بزرگ در سطح کلان کشور امری حیاتی است. اتحادیه انجمن های علوم آب در راستای مسئولیت علمی و اجتماعی خود با تبیین فهرستی از چالش های پیش رو و ارائه راهبردها و راه کارها و اولویت های حل این چالش ها در حوزه آب، انتظارات خود را از دولت سیزدهم جهت پیگیری مجدانه آن به شرح ذیل مطرح می نماید.

الف- چالش های اصلی حوزه آب

۱- وقوع حوادث طبیعی و تغییرات اقلیمی، سیل و خشک سالی و کاهش بارندگی ها و از طرفی بروز بحران کم آبی، در کنار تداوم پیامدهای منفی زیست محیطی، خسارات سیل، خشک سالی و هدررفت میلیاردها مترمکعب منابع ارزشمند آب؛

۲- کاهش منابع آب، افت سطح آب در آبخوان ها و در نتیجه فرونشست دشت ها، شور شدن منابع آبی، بیابان زایی و تشدید وقوع ریزگردها، تشدید فرسایش خاک و رسوب گذاری در مخازن سدها، خشک شدن تالاب ها، خشک شدن قنوت؛

۳- ناکارآمدی ها و اتخاذ روش های غلط، بهینه نبودن مصرف منابع آبی و هدررفت آب طی ادوار گذشته، پایین بودن راندمان مصرف آب در کشاورزی و ناکارآمدی مدیریتی؛

۴- افزایش تقاضای آب و نیز افزایش مناقشات محلی، منطقه ای و بین المللی برای حقابه؛

۵- مدیریت ناکارآمد منابع آب و ساختار بخشی نگر به همراه مشکل ریشه ای موجود در نظام مالکیت آب و زمین و نظام بهره برداری؛

۶- تهدید جدی امنیت غذایی کشور به دلیل شرایط بحرانی حاکم بر منابع آب؛

۷- توسعه شهرها، صنایع و کشاورزی بدون توجه به دسترسی به منابع آبی و دست اندازی مداوم به سایر حقابه ها و نیز وقوع سیلاب در حوضه های شهری به دلیل مدیریت نادرست توسعه شهری، عدم رعایت حریم های منابع آبی و رودخانه های کشور در ساخت و سازها و توسعه شهری و روستائی؛

ب- راهبردها، راه کارها و اقدامات پیشنهادی در حل مسائل حوزه آب

۱- حمایت لازم برای حفاظت از منابع طبیعی به خصوص آب و خاک و برقراری مدیریت جامع و یکپارچه آب خیزداری بر

دستوری و یارانه های پنهان، عدم مدیریت بهینه منابع مالی و نیروهای انسانی، بدهی های انباشته قبلی، عدم دسترسی به سرمایه گذاری خارجی و غیره چشم انداز روشنی از نظر گشایش در تامین منابع مالی کافی به چشم نمی خورد. به گفته کارشناسان امر، حل این مشکلات قبل از این که راه حل اقتصادی داشته باشد نیاز به یک سری تصمیمات کلان سیاسی از نظر کیفیت مدیریت دستگاه های مختلف حاکمیتی و همچنین نحوه تعامل با کشورهای جهان دارد. بنابراین چون چشم انداز روشنی مبنی بر تغییر در این حوزه ها به چشم نمی خورد، عملاً مدیران جدید به منابع مالی کافی مورد نیاز دسترسی نخواهند داشت و صرفاً در صورت داشتن توان مدیریتی، می توانند در مورد مسائل دسته اول و بخشی از موارد دسته دوم اقداماتی را انجام دهند که بنابر تجربه گذشته منجر به تحول چشمگیری نخواهد شد.

در هر حال انجمن های علمی از جمله انجمن آب و فاضلاب ایران آمادگی دارند تمام توان کارشناسی خود را در اختیار مدیران محترم حوزه آب قرار دهد تا در شرایط فعلی کشور و وجود محدودیت های گوناگون، ضمن اتخاذ بهترین تصمیمات بتوانند در محقق ساختن برنامه ها نیز موفق شوند. در همین زمینه در ادامه توجه خوانندگان محترم را به بیانیه انتظارات اتحادیه انجمن های علوم آب که متشکل از ۱۳ انجمن علمی فعال در این حوزه است از رئیس محترم جمهور جلب می نماید.

حضور محترم جناب حجت الاسلام رئیسی

رئیس جمهور منتخب دوره سیزدهم

با سلام و احترام

با انتخاب جناب عالی به عنوان رئیس جمهور منتخب دوره سیزدهم، فرصت را غنیمت شمرده، مروری بر فعالیت ها و آسیب شناسی اقدامات گذشته و انتظارات متخصصین بخش آب برای مدیریت بهتر در دولت آتی را به سمع و نظر جناب عالی می رسانیم.

پوشیده نیست که آب به عنوان یک منبع طبیعی تجدید پذیر، محدود، حیاتی و با ارزش و غیر قابل جایگزین در توسعه اقتصادی و اجتماعی کشور عامل اصلی توسعه پایدار و در برخی موارد پیشران و محرک توسعه تمدن و آبادانی به شمار می رود. از طرف دیگر نباید از نظر دور داشت که مدیریت آب در کشور دارای پیچیدگی های بسیار و دربرگیرنده فعالیت های سازه ای و غیر سازه ای فراوان بوده و با توجه به ارتباط چندوجهی آن با سایر عوامل توسعه و پیچیدگی ها و در هم تنیدگی های مسائل سیاسی، امنیتی، اقتصادی، اجتماعی و محیط زیستی، مدیریتی و فنی با آن، در حال حاضر، چالش آب به عنوان یک ابرچالش در کشور،

حوزه‌های آبخیز و نهادسازی فرابخشی بر مبنای تقسیمات حوضه‌ای با هدف:

- تعادل بخشی و جبران کسری آبخوان‌ها به‌عنوان اولویت اول مشکلات بحران روز منابع آب در کشور و صیانت از ذخایر منابع آب با اقدامات غیرمتمرکز آبخیزداری و آبخوان‌داری در گستره کشور؛

- مهار سیلاب‌ها و بهره‌برداری بهینه از منابع طبیعی حوضه‌ها به‌خصوص منابع آب با رعایت اصول پایداری و ظرفیت تجدیدپذیری در بهره‌برداری؛

- حفاظت خاک، کاهش فرسایش منابع ارزشمند خاک کشور و افزایش توان اکولوژیک، حفظ و احیای توان هیدرولوژیکی و تنوع زیستی آبخیزهای کشور با مدیریت جامع و به‌هم پیوسته آب و محیط‌زیست در قالب مدیریت جامع حوزه‌های آبخیز؛

- افزایش درآمد آبخیزنشینان و توسعه اقتصادی کشور مبتنی بر بهره‌وری بهینه از منابع آب؛

- اتخاذ سیاست مناسب و ساز و کار هماهنگی بین‌بخشی و نظارت بر اثربخشی طرح‌های آب و خاک و بهره‌وری منابع آب اعم از آب آبی، خاکستری و یا آب سبز و توسعه پوشش گیاهی در مقیاس حوضه‌های آبخیز کشور؛

- ایجاد سازوکار مناسب به‌منظور رعایت تناسب در اجرای طرح‌های سدسازی، تعادل بخشی، آبخیزداری، آبخوان‌داری و شبکه‌های آبیاری، تجهیز و تسطیح اراضی؛

- اتخاذ سیاست مناسب و استقرار سامانه هوشمند به‌منظور بهره‌وری مناسب آب، حفظ حریم‌های منابع آبی، لحاظ استاندارد و محدودیت‌های آبی در ساخت و ساز و توسعه شهری و روستائی؛
- تقویت دیپلماسی ملی و بین‌المللی آب.

۲- اصلاح و روزآمد شدن قوانین و ساختار تشکیلات

مدیریتی با هدف مدیریت سرزمینی منابع آب و محیط‌زیست در ظرف حوضه‌های آبخیز و مدیریت جامع آبخیزداری، افزایش نقش سازمان‌های مردم‌نهاد و بهره‌برداران در مدیریت و سرمایه‌گذاری برای منابع آب، ایجاد بازار آب و ارزش‌گذاری آب به‌عنوان یک نهاده محوری در فعالیت‌های اقتصادی با حفظ و پایداری محیط‌زیست و اثربخش کردن نقش نهادهای فرابخشی از جمله شورای عالی آب؛

۳- حمایت همه جانبه و هدفمند از تحقیقات کاربردی و

ارتقای دانش و فناوری‌های نوین و هوشمندسازی در زمینه‌های مختلف اکتشاف، بهره‌برداری و مدیریت منابع آب، و نیز تجهیزات و دانش فنی مورد استفاده در صنعت آب کشور که امروزه بخش عمده‌ای از آنها از طریق واردات تأمین می‌شود، با

بهره‌گیری از ظرفیت‌های وسیع و موجود منابع انسانی و ساختارهای علمی-پژوهشی و ظرفیت‌های دانشگاهی کشور؛

۴- توسعه و ایجاد سامانه‌های هوشمند پایش منابع و مصارف آب، پارامترهای اقلیمی، سیل و خشکسالی و پیش‌بینی و هشدار این بخش‌ها در مقیاس‌های مختلف مزرعه تا حوزه آبخیز، واحد مسکونی تا مراکز جمعیتی و صنعتی و روستا و شهر و راه‌اندازی نظام ملی حسابداری آب در مقیاس‌های مختلف تا سطح حوزه‌های آبخیز و با تمرکز بر حفظ میکرواقلیم‌های ارزشمند و حفظ محیط‌زیست؛

۵- اعتلای جایگاه آب در نظام آموزش، برنامه‌ریزی و

اجرای کشور و نیز ارتقای جایگاه سازمان‌های مردم‌نهاد تخصصی، صنفی و تعاونی به‌خصوص ضرورت تشکیل سازمان نظام مهندسی آب کشور، بازنگری در برنامه‌ها، فرآیندها، تشکیلات و ساختارهای اجرایی متناسب در حوزه آب و محیط‌زیست، نظیر تشکیل وزارت آب، منابع طبیعی و محیط‌زیست و همچنین در بخش آموزش عالی نظیر ساماندهی دانشکده‌های مهندسی آب و محیط‌زیست و یا تشکیل دانشگاه‌های آب در کشور؛

۶- اقدامات موردی و مؤثر همانند حمایت همه‌جانبه و

سیاست‌گذاری‌های مناسب برای اجرای الگوی کشت ملی، تدوین ساز و کارهای مناسب سازمانی/حقوقی/مالی برای نگهداری و تعمیرات زیرساخت‌های آب شامل سدها، شبکه‌های آبیاری و زهکشی، تاسیسات انتقال و توزیع آب و تاسیسات جمع‌آوری و تصفیه فاضلاب و بازچرخانی پساب، ایجاد مرکز ملی داده‌ها و اطلاعات هواشناسی، آب و کشاورزی و ارتقای شفافیت و ایجاد دسترسی به این داده‌ها در سطح دولت و توسعه سرمایه‌گذاری در شبکه‌های آبیاری نوین و آبخیزداری.

ساختار اتحادیه انجمن‌های علوم آب که متشکل از نمایندگان ۱۳ انجمن علمی فعال در حوزه آب کشور شامل: انجمن آبخیزداری؛ انجمن آب و فاضلاب؛ انجمن آبیاری و زهکشی؛ انجمن برقایی؛ انجمن سازگاری با خشکی و خشکسالی؛ انجمن سطوح آبگیر باران؛ انجمن علوم و فنون دریایی؛ انجمن علوم و مهندسی منابع آب؛ انجمن مهندسی آبیاری و آب؛ انجمن مهندسی دریایی؛ انجمن مهندسی رودخانه؛ انجمن هیدرولوژی و انجمن هیدرولیک می‌باشد، به‌گونه‌ای طراحی شده است که توانایی ارائه خدمات تخصصی و کارشناسی در گستره وسیع مسائل مرتبط با آب را داشته باشد. این اتحادیه آمادگی کامل خود را برای ایفای نقش تخصصی خود در دولت محترم سیزدهم اعلام می‌دارد.